

MUALLIFLIK HUQUQLARINI JAMOAVIY BOSHQARISH TIZIMINING AMALIY MUAMMOLARI VA TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Arasheva Moxigul

Toshkent davlat yuridik universiteti,

Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti,

Intellektual mulk va axborot texnologiyalar huquqi yo‘nalishi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15257663>

Annotatsiya. Mazkur maqolada mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimining mavjud holati, uning amaliy faoliyatida uchrayotgan asosiy muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Jahon tajribasi asosida mualliflik huquqlari bo‘yicha kollektiv boshqaruv tashkilotlarining samarali faoliyat yuritish modellari o‘rganilgan. O‘zbekiston sharoitida mavjud bo‘lgan huquqiy, institutsional va iqtisodiy to‘siqlar, shuningdek, mualliflar va huquq egalariining manfaatlarini yetarli darajada himoya qilishdagi kamchiliklar ochib berilgan. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalarni joriy qilish, shaffoflikni oshirish va mualliflik huquqlarini yanada samarali boshqarish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: intellektual mulk, kollektiv boshqaruv tashkiloti, qonunchilik bazasi, huquqiy himoya, raqamli texnologiyalar, litsenziyalash, mualliflik to‘lovlari.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ КОЛЛЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ АВТОРСКИМИ ПРАВАМИ

Аннотация. В статье анализируется современное состояние системы коллективного управления авторскими правами, основные проблемы, возникающие в ходе ее практического функционирования, и пути их преодоления. На основе мирового опыта изучены модели эффективной деятельности организаций коллективного управления авторскими правами. Раскрыты правовые, институциональные и экономические препятствия, существующие в условиях Узбекистана, а также недостатки в обеспечении адекватной защиты интересов авторов и правообладателей. В статье также даны предложения и рекомендации по совершенствованию нормативной базы внедрения цифровых технологий, повышению прозрачности и более эффективному управлению авторскими правами.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, организация коллективного управления, законодательная база, правовая охрана, цифровые технологии, лицензирование, роялти.

PRACTICAL PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE THE COLLECTIVE MANAGEMENT SYSTEM OF COPYRIGHTS

Abstract. *This article analyzes the current state of the system of collective management of copyright, the main problems encountered in its practical operation, and ways to overcome them. Based on world experience, models of effective operation of collective management organizations for copyright are studied. Legal, institutional, and economic obstacles existing in the conditions of Uzbekistan, as well as shortcomings in adequately protecting the interests of authors and rightholders, are revealed. The article also provides proposals and recommendations for improving the regulatory framework for the introduction of digital technologies, increasing transparency, and more effective management of copyright.*

Keywords: *intellectual property, collective management organization, legislative framework, legal protection, digital technologies, licensing, copyright fees.*

Hozirgi zamon raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalari jadal rivojlanayotgan davrda mualliflik huquqlarini himoya qilish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ijod mahsulidan adolatli tarzda foydalanish, muallifning mehnatini qadrlash va unga tegishli daromadni ta'minlash mualliflik huquqi tizimining asosiy vazifalaridandir. Shu maqsadda ko'plab mamlakatlarda mualliflik va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish tizimi shakllantirilgan bo'lib, u mualliflar huquqlarini keng ko'lamda amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, jamoaviy boshqaruv tashkilotlari faoliyati nafaqat yutuqlar, balki qator amaliy muammolar bilan ham to'qnash kelmoqda. Huquqlarni boshqarishdagi shaffoflik, mualliflar bilan aloqalarning yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani, to'lovlarni taqsimlashdagi murakkabliklar va monitoring mexanizm-larining zaifligi ushbu sohaning takomillashtirilishini talab qilmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida bu muammolar o'ziga xos jihatlarga ega bo'lib, ularni chuqur o'rganish va hal etish yo'llarini ishlab chiqish muhim vazifadir.

Mazkur maqolada mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimining amaliy holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida ushbu sohani rivojlantirishning istiqbollari ko'rib chiqiladi.

Mazkur mavzuni yoritishdan asosiy maqsad — mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimining huquqiy va tashkiliy asoslarini chuqur tahlil qilish, mavjud amaliy muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Shuningdek, xalqaro tajribani o'rganish asosida O'zbekiston sharoitida jamoaviy boshqaruv tizimini takomillashtirishning istiqbolli yo'llarini ko'rsatish, mualliflik huquqlarining real himoyasini ta'minlovchi samarali mexanizmlarni tavsiya qilish maqsad qilingan.

Mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimi — bu mualliflar va turdosh huquq egalarining asarlaridan foydalanish jarayonini tartibga solish, ularga iqtisodiy manfaatlar yetkazish va huquqlarining buzilishidan himoya qilishni koʻzda tutuvchi tashkiliy-huquqiy mexanizmdir. Bunday tizim, odatda, mualliflar bilan shartnomaga ega boʻlgan jamoaviy boshqaruvchi tashkilotlar (JBT) orqali amalga oshiriladi. Ushbu tashkilotlar asarlar litsenziyasini beradi, ulardan tushgan daromadni yigʻib, mualliflarga taqsimlaydi.

Bugungi kunda Oʻzbekiston hamda ayrim boshqa davlatlar tajribasida mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimida quyidagi asosiy muammolar mavjud:

Shaffoflikning yetishmasligi: JBTlar tomonidan yigʻilgan mablagʻlarning qanday taqsimlanayotgani haqida mualliflar yetarli maʼlumotga ega emaslar. Bu esa ularning ishonchini kamaytiradi.

Monitoring tizimining zaifligi: Asarlardan foydalanishni nazorat qiluvchi mexanizmlar yaxshi yoʻlga qoʻyilmagan. Ayniqsa, internetda asarlarning noqonuniy nusxalanishi holatlari tez-tez uchraydi.

Huquqiy savodxonlikning past darajada boʻlishi: Koʻplab mualliflar oʻz huquqlari va ularni qanday himoya qilish mumkinligi haqida yetarli bilimga ega emaslar.

Tashkilotlararo hamkorlikning sustligi: Davlat organlari, sud tizimi va JBTlar oʻrtasidagi hamkorlik hali yetarlicha samarali yoʻlga qoʻyilmagan.

Raqamli muhitga moslashuvdagi muammolar: Raqamli platformalarda (YouTube, Spotify, ijtimoiy tarmoqlar) asarlardan foydalanish boʻyicha jamoaviy boshqaruv tizimi hanuzgacha toʻliq shakllanmagan.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi taklif va chora-tadbirlarni ilgari surish mumkin:

Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish: Mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarishga oid qonunchilikka zamonaviy raqamli texnologiyalarni qamrab oluvchi oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritish zarur.

Axborot tizimlarini joriy etish: Monitoring va hisobdorlikni oshirish maqsadida raqamli axborot tizimlari (masalan, onlayn litsenziyalash platformalari)ni joriy etish muhim.

Mualliflar bilan bevosita ishlashni kuchaytirish: Huquqiy savodxonlikni oshirish boʻyicha treninglar, seminarlar tashkil etish va mualliflarga ularning huquqlari haqida doimiy maʼlumot yetkazib borish lozim.

Xalqaro tajribani oʻrganish: GEMA (Germaniya), SACEM (Fransiya), ASCAP (AQSH) kabi xalqaro jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining faoliyati chuqur oʻrganilib, ularning ilgʻor tajribalari Oʻzbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda joriy etilishi lozim.

Davlat va nodavlat tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish: Sudlar, Adliya vazirligi, Intellektual mulk agentligi va JBTlar o'rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlik tizimi yaratilishi zarur.

Mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimi zamonaviy intellektual mulk sohasining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu tizim mualliflarning asarlardan adolatli foyda ko'rishi va huquqlari to'laqonli himoya qilinishini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq amaliyotda ushbu tizim faoliyatida bir qator muammolar, xususan, shaffoflikning yetishmasligi, monitoring mexanizmlarining zaifligi, raqamli muhitga moslashishdagi qiyinchiliklar va huquqiy savodxonlikning pastligi kabi holatlar mavjud.

Huquq egalarining tashkilotga a'zoligi jamoaviy boshqaruv tashkilotini tavsiflovchi muhim elementlardandir. Qolaversa, mualliflik asarlaridan ruxsatisiz foydalanish va mualliflarga mualliflik haqini adolatli to'lanmatyotganlik holatlarining ko'pligi muallifning mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqarish institutini rivojlantirish zaruratining kuchayib borayotganligidan ham dalolat beradi. Mamakatimizda o'z yechimini kutayogan bir qancha masalalar mavjud bo'lib, mualliflik-huquqiy munosabatlarni tartibga solish, xususan, uning muhofazasida mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish va mualliflik shartnomasi bilan bog'liq jarayonlarni tadqiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining huquqiy maqomini yanada mustahkamlash, ularning faoliyatini raqamlashtirish, mualliflar bilan bevosita va ochiq aloqalarni kuchaytirish, shuningdek, xalqaro tajribalarni chuqur o'rganib, milliy tizimga moslashtirish zarur. Shuningdek, davlat organlari, sud tizimi va nodavlat tashkilotlar o'rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimining samaradorligi oshiriladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi "Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-221-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/-59871204>. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.07.2006 yil <https://lex.uz/ru/docs/-1022944>;
2. Моргунова Е.А. Авторское право: учеб. пособие/Е.Н. Моргунова; отв. ред. В.П. Мозолин. М.: Норма, 2008. –С. 204.
3. Yakubova I.B. Xalqaro intellektual mulk huquqi. O'quv qo'llanma. Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti. 2023. – 224 b.;

4. Yakubova I.B. Mualliflik huquqida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarishni takomillashtirish. Monografiya. – Toshkent: “LESSON PRESS” MCHJ nashriyot uyi. 2022. – 263 b.;